

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо журналістських стандартів і правил професійної етики
в умовах збройних конфліктів*

Анотація. Аналітичну записку присвячено журналістським стандартам і правилам професійної етики в умовах збройних конфліктів, якими керуються засоби масової інформації й об'єднання журналістів, зокрема у Великій Британії (Британська телерадіомовна корпорація – ВВС, Мережа етичної журналістики – EJN) і США (Товариство професійних журналістів – SPJ). Акцентовано увагу на важливості наявності системи саморегулювання роботи журналістів щодо дотримання професійних і етичних стандартів роботи, закріплених у відповідних кодексах, правилах, рекомендаціях.

Вступ.

Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) перестали бути виключно джерелом інформації про події. Гібридна форма війни, розгорнута повною мірою Російською Федерацією проти України ще у 2014 році, продемонструвала, що медіа набули ролі новітнього засобу боротьби на інформаційному фронті як інструменту пропаганди та поширення дезінформації.

Дотримання журналістами етичних і професійних стандартів стає складним завданням під час висвітлення подій, пов'язаних із збройними конфліктами, війнами. За таких обставин навіть усталені принципи («не нашкодити» або «перевіряти інформацію») не завжди можуть бути дотримані. Слідувати журналістським стандартам і не порушувати правила професійної етики у режимі реальних бойових дій складно для будь-якого журналіста, оскільки робота журналіста відбувається за незвичайних умов. Однак дотримання етичних та професійних стандартів журналістики є важливим аспектом роботи в умовах воєнних дій. Завдяки оперативним репортажам громадськість дізнається інформацію як про саму війну, так і про втрати, злочини, масштаби руйнувань і завдані збитки, страждання цивільного населення тощо.

Кодекси етики, якими керуються журналісти у своїй діяльності, прийняті професійними об'єднаннями журналістів, як правило, в усіх державах – членах ЄС. Це, зокрема: Кодекс журналістської етики¹ (Польща); Кодекс етики естонської преси² (Естонія); Кодекс преси³ (Німеччина); Кодекс етики австрійської преси⁴ (Австрія); Хартія обов'язків журналістів⁵ (Італія) тощо. Кодекси дещо відрізняються за своєю архітектонікою, однак за своїм змістом визначають загальні принципи, правила роботи професійних журналістів. Зазначені кодекси регламентують діяльність журналістів у мирний час, без акцентування уваги на особливості виконання ними обов'язків в умовах збройних конфліктів, агресії, війни. Зважаючи на це, в Аналітичній записці не наводиться порівняльний аналіз зазначених документів, оскільки автором

¹ The Code of Journalistic Ethics. URL: <https://research.tuni.fi/ethicnet/country/poland/the-code-of-journalistic-ethics/>

² Code of Ethics for the Estonian Press. URL: <https://www.presscouncils.eu/ethical-codes-database/estonia/>

³ German Press Code. URL: <https://research.tuni.fi/ethicnet/country/germany/german-press-code/>

⁴ Code of Ethics for the Austrian Press. URL: <https://research.tuni.fi/ethicnet/country/austria/code-of-ethics-for-the-austrian-press/>

⁵ Charter of Duties of Journalists. URL: <https://research.tuni.fi/ethicnet/country/italy/charter-of-duties-of-journalists/>

звернення визначена потреба зарубіжного досвіду щодо журналістських стандартів і правил професійної етики в умовах правового режиму воєнного стану.

Дослідницькою службою вже була підготовлена Інформаційна довідка щодо журналістських стандартів та професійної етики в умовах правового режиму воєнного стану. Деякі результати, викладені у ній, використані у цій Аналітичній записці.

Основна частина.

Робота медіа в умовах збройного конфлікту не тільки впливає на формування громадської думки, а й певною мірою на перебіг подій та їх наслідки.

Зарубіжний досвід щодо запровадження професійних та етичних стандартів, які використовують журналісти у своїй роботі в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, не демонструє їх належного відображення на рівні національного законодавства. Регламентація роботи журналістів у ситуаціях виникнення конфліктів та агресії здійснюється відповідно до міжнародно-правових актів і кодексів, прийнятих професійними асоціаціями, спілками, об'єднаннями тощо, які надають єдиний підхід щодо безпечних умов для виконання журналістами своїх обов'язків і збереження їхнього життя.

Особливості здійснення професійної діяльності журналістів в умовах збройних конфліктів та агресії визначені в документах Ради Європи (анг. – *Council of Europe*), зокрема: Рекомендаціях CM/Rec(1996)4 Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» (далі – Рекомендація CM/Rec(1996)4)⁶; Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо захисту свободи слова та інформації під час кризи (далі – Керівні принципи)⁷.

Рекомендації CM/Rec(1996)4 містять основні загальні принципи щодо діяльності журналістів, гарантування ефективного захисту журналістики й забезпечення безпеки журналістам, іншим учасникам медіа, якими держави-члени Ради Європи повинні керуватися, впроваджувати в національне законодавство й дотримуватися на практиці, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів.

Зокрема, визначено 12 принципів, що стосуються захисту журналістів за умов конфліктів і тиску, яких повинні дотримуватися держави-члени Ради Європи: **запобігання** (вжиття важливих запобіжних заходів, що сприятимуть захисту фізичної безпеки журналістів); **страхування** (надання достатнього страхового забезпечення журналістам, які працюють в умовах конфліктів і тиску); **«Гаряча лінія»** (вагомість Надзвичайної «гарячої лінії» зв'язку, яку підтримує Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC), важливість заохочення медіа й професійних організацій до їх популяризації серед представників професії та підтримки такої ініціативи державами-членами Ради

⁶ RECOMMENDATION No. R (96) 4 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON THE PROTECTION OF JOURNALISTS IN SITUATIONS OF CONFLICT AND TENSION. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_734#Text

⁷ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on protecting freedom of expression and information in times of crisis. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805ae60e

Європи); **інформація, пересування й листування** (визнання державами-членами Ради Європи прав журналістів, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ) і відповідними протоколами до неї, а також міжнародними документами); **конфіденційність джерел** (забезпечення збереження конфіденційності джерел, що використовуються журналістами); **засоби зв'язку** (запобігання обмеженню використання журналістами засобів зв'язку для висвітлення подій як на національному, так і міжнародному рівнях); **контролювання обмежень** (заборона втручання в здійснення прав і свобод, передбачених принципами); **захист і допомога** (надання журналістам, якщо вони потребують, необхідної допомоги й достатнього захисту військовими та поліцейськими силами, ставлення до журналістів, як до цивільних осіб); **недискримінація** (забезпечення у діях органів державної влади недискримінаційності щодо іноземних або місцевих журналістів); **доступ до території держави** (сприяння доступу журналістів до території призначення шляхом першочергової видачі віз, інших необхідних документів); **застосування системи акредитації** (впровадження системи акредитації журналістів у необхідних межах, яку вимагає особлива ситуація, гарантування такої акредитації); **розслідування** (розслідування інцидентів, пов'язаних із порушенням фізичної недоторканості журналістів, застосування засобів притягнення відповідальних за порушенням прав журналістів).

За кожним із напрямів – захист фізичної безпеки журналістів (глава А); права й умови роботи журналістів, які працюють в умовах конфліктів і тиску (Глава В); розслідування (глава С) – надано детальні рекомендації щодо дотримання принципів і визначено практичні заходи, які необхідно здійснювати задля посилення захисту журналістів.

Керівні принципи містять рекомендації для держав-членів Ради Європи щодо максимального забезпечення безпеки працівникам медіа під час криз (війна, терористичні акти, природні й техногенні катастрофи, тобто ситуації, які загрожують свободі вираження поглядів та інформації), а також гарантування їм свободи пересування й доступу до інформації. Принципи викладені у розділах: умови роботи працівників медіа у кризові часи (особиста безпека; свобода пересування і доступ до інформації); захист журналістських джерел інформації та журналістських матеріалів; гарантії від зловживань у сфері застосування законодавства про дифамацію⁸; гарантії від неправомірних обмежень у сфері свободи вираження поглядів та інформації й маніпулювання громадською думкою; обов'язки працівників медіа; діалог і співпраця (взаємодія державних органів, організацій медіа, національних державних і недержавних організацій, міжнародних організацій).

Варто зазначити, що 46 держав є членами Ради Європи, у тому числі 27 держав є також і членами Європейського Союзу. Місія Ради Європи полягає в захисті та просуванні прав людини, демократії та верховенства права. Всі держави-члени погоджуються захищати ці цінності, а тому, із приєднанням до цієї організації, впроваджують стандарти правових договорів Ради Європи, рекомендацій, керівних принципів у національне законодавство та практику.

⁸ Дифамація від лат. *Diffamatio* – обмова, ганьблення від лат. *diffamare* – поширювати плітки.

Власні професійні й етичні стандарти, якими керуються журналісти в умовах збройного конфлікту, мають великі об'єднання журналістських спільнот або телерадіомовні корпорації, а саме: Британська телерадіомовна корпорація (англ. – British Broadcasting Corporation, BBC), яка перебуває у власності уряду Великої Британії і посідає перше місце у світі за кількістю слухачів серед телерадіомовних компаній; Мережа етичної журналістики (анг. – the Ethical Journalism Network) – громадська організація, заснована у Великій Британії, що об'єднує фахову спільноту з понад 70 груп серед журналістів, редакторів, власників преси та груп підтримки медіа по всьому світу; Товариство професійних журналістів (анг. – Society of Professional Journalists, далі – SPJ) – авторитетна організація у Сполучених Штатах Америки, що представляє журналістів, починаючи з 1909 року, і сприяє захисту гарантій Першої поправки Конституції США щодо свободи слова та преси.

Британська телерадіомовна корпорація (далі – BBC) у своїй діяльності використовує власні Редакційні вказівки⁹, які є відображенням цінностей і стандартів, що застосовуються до всього вмісту матеріалів незалежно від місця та способу їх отримання. Редакційні вказівки містять окремий розділ 11 «Війна, терор і надзвичайні ситуації», відповідно до якого визначено порядок дій і встановлено стандарти, якими потрібно керуватися журналістам у відповідних випадках. Зазначений розділ складається зі вступу (опис загальних принципів), обов'язкових напрямів (опис процесу управління редакційною політикою BBC), інструкцій (опис конкретних принципів).

У документі, зокрема, зазначено, що BBC несе особливу відповідальність перед британською та міжнародною аудиторією, повідомляючи про конфлікти, включаючи війни, терористичні акти, інші надзвичайні ситуації. У зв'язку з цим BBC має: враховувати тон і мову повідомлень про події, пов'язані із загибеллю людей і людськими стражданнями; уникати непотрібних образ, а також гарантувати, що передаються достовірні репортажі про події, які не піддавалися зайвому редагуванню; подбати про те, щоб журналістські дії не наражали інших людей на додаткову небезпеку або страждання (наскільки це можливо, гарантувати, що найближчі родичі не дізнаються про смерть або травму людини з будь-якого вмісту повідомлень про події); дотримуватися чіткої редакційної політики щодо використання надто відвертих зображень у своєму матеріалі.

Відповідно до Редакційних вказівок під час війни, терору, надзвичайної ситуації або стихійного лиха BBC дотримується редакційної політики, згідно з якою перевіряються всі продукти, які BBC виробляє і поширює, зокрема заплановані програми (у тому числі фільми, драми, комедії, музика, треки), із метою виявлення всієї продукції BBC, демонстрація якої може вважатися недоречною у світлі подій, що відбулися або тривають.

У своїх репортажах про війну, висвітлення надзвичайних ситуацій, як національного, так і міжнародного рівня (включаючи терористичні акти, катастрофи і великі аварії), необхідно дотримуватися принципу точності й неупередженості, який полягає у тому, що журналісти повинні вказати джерело інформації або наданих матеріалів, особливо коли існують суперечливі моменти. У випадку якщо різні джерела дають різні оцінки, наприклад щодо чисельності

⁹ Section 11: War, Terror and Emergencies - Guidelines. URL: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidelines/>

жертв, варто інформувати тільки про діапазон такої чисельності або звернутися до джерела, яке має найбільший авторитет щодо надання оцінки або визначення оцінки жертв.

Журналісти повинні знати, що коментарі в соціальних мережах, які стосуються їхньої роботи на ВВС, можуть сприйматися суспільством так само важливо, як і репортажі самої ВВС, а тому слід завжди пам'ятати про вимогу щодо точності та неупередженості.

Журналісти ВВС повинні брати до відома, що під час конфлікту існує підвищений рівень особливої чутливості. Наприклад, це стосується питань безпеки оперативних військових планів; уникнення розкриття понесених втрат, доки не буде поінформовано найближчих родичів тощо, тому необхідно відкриті дебати вести з урахуванням таких обставин.

Редакційна політика ґрунтується на тому, що повідомлення ВВС про можливі терористичні акти мають бути своєчасними і відповідальними, з урахуванням вимоги щодо точності й неупередженості. Необхідно обережно використовувати мову, яка містить оціночні судження, адже тероризм є темою зі значним політичним підтекстом. ВВС повинно доносити до аудиторії наслідки вчинку через опис того, що сталося. При цьому варто використовувати слова, які надаватимуть конкретний опис злочинця, наприклад, «нападник», «озброєний чоловік» тощо.

Із матеріалів ВВС, у тих випадках, коли це можливо, родичі жертв (вбиті, поранені, зниклі безвісті) не повинні дізнаватися про те, що сталося, їх мають повідомляти відповідні органи. Журналісти не повинні надавати інформацію, яка дозволить ідентифікувати окремих жертв, таким чином зменшувати рівень занепокоєння. Зокрема, у разі виникнення авіакатастрофи варто виключити такі деталі, як назва авіакомпанії, номер рейсу, місце відправлення та призначення.

Під час висвітлення подій журналісти, окрім дотримання вказівок щодо точності й неупередженості, повинні: припинити роботу, якщо виникає підозра, що присутність журналіста погіршує ситуацію; бути готовими збирати матеріал, але з подальшим редагуванням у випадку, якщо рівень насильства або безладу стане неприйнятним для трансляції в прямому ефірі.

Журналіст, отримавши попередження про вибух або про іншу загрозу, першочергово передає інформацію про це відповідним органам. Журналіст не має права розкривати будь-які деталі, пов'язані з безпекою, або іншу конфіденційну інформацію, яка не є загальнодоступною.

У випадках викрадення літака, захоплення заручника / заручників, викрадення заручників, інших подій журналісти повинні враховувати, що все, що транслюється, може бути прямо або опосередковано побачено або почуто злочинцями, які перебувають як на території Великої Британії, так і за її межами.

Журналістам необхідно також враховувати етичні питання, що виникають під час надання інформаційної платформи злочинцям, які викрали або захопили заручників, особливо якщо існує безпосередній прямий зв'язок журналіста з такими особами для надання інформаційної платформи.

Варто зазначити, що під час роботи з матеріалами війни, терору та надзвичайних ситуацій або перебуваючи безпосередньо в цих зонах, журналісти мають право використовувати інформацію, яка була створена іншими особами, наприклад користувачами Інтернету, соціальних мереж тощо. Порядок

використання такого матеріалу викладено в Інструкції щодо внесків створених користувачами¹⁰, яка складається зі вступу і частин: **перевірка вмісту** (не сприймати будь-який матеріал, знайдений у мережі Інтернет або отриманий від аудиторії, як такий, що відповідає дійсності; будь-який отриманий вміст перед використанням має пройти автентифікацію; чим вищий ступінь важливості зображення, тим важливіше переконатися, що є можливість підтвердити його автентичність, оскільки відповідальність за точність покладається на BBC; BBC може просити аудиторію, яка не має відношення до створення новин, надіслати відео, на якому відображена певна діяльність, або отримати необхідний вміст із соціальної мережі, при цьому відповідальність за забезпечення точності вмісту несе BBC тощо); **згода власника матеріалу на використання** (якщо розглядається можливість використання вмісту, знайденого в соціальних мережах (наприклад відео екстрених новин), завжди необхідно отримувати згоду власника матеріалу, зазначати інформацію про те, хто є власником матеріалу незалежно від місця й умов використання (окрім випадків, за яких автор може бути поставлений під загрозу); коментарі, твіти або дописи на каналах BBC або інших відкритих платформах можна використовувати без явної згоди окремих авторів; згода на використання матеріалу не завжди потрібна, якщо питання, висвітлене в матеріалі, є суспільним інтересом (це стосується і фотографій осіб, взятих з їхніх відкритих профілів у соціальних мережах, при цьому необхідно обережно використовувати фотографії померлих людей і враховувати потенційні страждання для родини і друзів тощо); **конфіденційність** (незважаючи на те, що вміст може бути опубліковано на платформах соціальних мереж, необхідно дотримуватися конфіденційності щодо тих, хто в них представлений; розумно використовувати вміст матеріалу, який знімається відкрито в публічному або напівпублічному місці; розглянути можливість анонімізації учасників подій, які висвітлені в матеріалі, якщо існує суспільний інтерес до використання матеріалу тощо); **обов'язок обережного поводження з людьми** (ніколи не заохочувати людей порушувати закон або наражати себе на небезпеку; у висвітленні екстрених новин журналісти повинні бути скоординованими й уважними, звертаючись до людей у соціальних мережах із приводу отримання згоди на використання їхніх матеріалів тощо); **матеріали, надані дітьми і молоддю** (не потрібно постійно просити дітей виконувати функції збирача новин для BBC; якщо діти фігурують у вмісті матеріалу в соціальних мережах, який планується використовувати, потрібно враховувати його вплив на дитину або молоду людину; якщо журналіст звертається до дітей віком до 13 років із проханням надіслати вміст матеріалу безпосередньо до BBC, необхідно використовувати власний засіб завантаження, для якого батьки вже надали дозвіл дитині для того, щоб щоразу батькам надходило сповіщення про надсилання матеріалу дитиною; якщо у надісланому до BBC матеріалі фігурують інші діти віком до 13 років, необхідно отримати згоду від їхніх батьків тощо).

Варто зазначити, що на вебсайті BBC також міститься інформація про висвітлення подій, пов'язаних із війною в Україні, зокрема зазначається, що слід керуватися Редакційними вказівками BBC щодо репортажів про війну, терор і надзвичайні ситуації.

¹⁰ Guidance: User-generated contributions. URL: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidance/user-generated-contributions/>

Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України редакція BBC наголосила на потребі особливого поводження з матеріалами щодо військовополонених з обох сторін конфлікту. Журналісти повинні діяти відповідно до положень Женевської конвенції, згідно з якою військовополонені перебувають під примусом і не можуть діяти або говорити вільно. Зазначено, що будь-яке рішення про використання матеріалів із військовополоненими, прийняття пропозицій доступу до полонених або інтерв'ю необхідно заздалегідь обговорити зі старшими редакторами та, якщо це доцільно, узгодити з редакційною політикою¹¹.

Різні програми BBC звернулися до редакції з проханням надати рекомендації щодо інформування суспільства і висвітлення діяльності, пов'язаної зі збором гуманітарної допомоги або коштів для України. На нашу думку, Редакція BBC надала конкретні поради, які були розміщені на вебсайті¹², зокрема: скеровувати аудиторію, яка бажає допомогти Україні, до Комітету з питань надзвичайних ситуацій, що запустив відповідний гуманітарний проект; у своїх програмах не вимагати пожертвувань безпосередньо від аудиторії; робити чітке розмежування між новинами, репортажами і зверненням про допомогу; враховувати, що якщо у матеріалі йдеться про людей, які збирають речі або кошти, це може спонукати аудиторію здійснювати пожертви на ініціативи зі збору коштів або надання допомоги тощо.

Мережа етичної журналістики (далі – EJN) ініціювала серію публікацій про етичні виклики, з якими зіштовхуються журналісти, які висвітлюють перебіг війни в Україні. Для протидії пропаганді, цензурі EJN пропонує дотримуватися п'яти основних цінностей професійної журналістики: точність і фактологічність; незалежність; неупередженість; гуманність і повага до інших; підзвітність і відповідальність¹³.

Неупередженість вимагає від журналістів відмови від хибної еквівалентності між агресором і жертвою, між фактами й брехнею, однак журналісти не звільняються від обов'язку ретельного та неупередженого висвітлення позицій сторін збройного конфлікту. Журналісти, які висвітлюють війну в Україні, зіштовхуються з низкою етичних проблем, коли йдеться про те, щоб донести до аудиторії ситуацію чесно, неупереджено й точно.

EJN наголошує, що з початку повномасштабного вторгнення РФ з'явилося кілька напрямів, які віддзеркалюють проблеми медіа: воєнні злочини; криза біженців; свобода преси.

При висвітленні подій, пов'язаних із вчиненням воєнних злочинів, журналістам необхідно: перевіряти всі заяви щодо злочинів та їх спростування; збирати свідчення на місцях вчинення злочинів; використовувати лише перевірені джерела інформації під час спілкування із жертвами, свідками злочинів; ставитися нейтрально щодо заяв офіційних осіб про злочини до рішення суду.

У професійній діяльності журналістів доволі складним є інформування суспільства щодо кризи біженців. Із метою етичного відображення ситуації з

¹¹ Ukraine. URL: <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/ukraine>

¹² Ukraine - Humanitarian Appeals. URL: <https://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidance/ukraine-humanitarian-appeals/>

¹³ Етика має значення в розповіді про Україну / Ейдан Вайт. Український переклад Віктора Перебенесюка. URL: <https://ethicaljournalismnetwork.org/ethics-matter-in-telling-the-story-of-ukraine-ukrainian>

біженцями журналістам важливо: уникати упередженості у своїх матеріалах; не поширювати чутки та власні здогадки; не покладатися на інформацію із соціальних мереж та Інтернету, яка є неперевіреною; зосереджувати увагу на доказах і фактах, які можна перевірити.

До початку повномасштабного вторгнення EJN підготовлено доповіді щодо проблем медіа в Україні у контексті збалансованої та етичної журналістики або висвітлення проблем жінок, меншин тощо. Нині на перший план виходять питання забезпечення незалежності медіа.

Етичною дилемою, яка виникає перед журналістами, є питання публікації відомостей щодо кількості загиблих захисників / захисниць з української сторони. З одного боку, медіа самостійно приймають рішення щодо надання інформації суспільству, але в умовах війни такі рішення потребують обміркованого й системного підходу. Дотримання журналістської етики є важливим щодо публікацій репортажів про пересування Збройних Сил України, їх стратегію ведення бойових дій, території або місця, які потрапили під обстріл ракет, дронів, для забезпечення майбутньої безпеки. Будь-яка опублікована інформація може бути використана російськими військами для більш точного наведення при наступних обстрілах. Задля запобігання таким випадкам для журналістів в Україні запроваджено обмеження щодо роботи з «чутливою інформацією про воєнні дії», зокрема заборонено: розкривати у публікаціях назви військових підрозділів, їх місцезнаходження; здійснювати зйомки військових об'єктів тощо¹⁴.

Окрім етичних стандартів журналісти повинні знати про свої зобов'язання щодо захисту джерел інформації та бути обізнаними щодо прав людини, які гарантуються міжнародними актами.

Політика EJN є тотожною редакційній політиці BBC щодо недопущення поширення відео- і фотоматеріалів за участю військовополонених, публікацій інтерв'ю з ними, які можуть бути отриманими під примусом тощо.

Питання, виокремлені EJN, ілюструють лише частину етичних і професійних проблем, з якими зіштовхуються журналісти на території проведення активних бойових дій і в тилу, забезпечуючи свободу слова.

Товариство професійних журналістів (анг. – Society of Professional Journalists, далі – SPJ) пропонує спільноті журналістів Кодекс етики SPJ¹⁵ (далі – Кодекс SPJ). У Кодексі SPJ викладені рекомендації щодо дотримання етичних стандартів під час висвітлення трагічних подій і наявності жертв. Кодексом етики SPJ запроваджується необхідність дотримання журналістами принципу відповідальності при інформуванні суспільства про трагічні події, зокрема: необхідність виявлення співчуття до тих, на кого оприлюднення новин може негативно вплинути; прояв делікатності у підготовці інтерв'ю або використанні фотографії тих, хто постраждав від трагедії; усвідомлення, що розповсюдження інформації може завдати шкоди; визнання права приватних осіб щодо конфіденційності інформації про себе; уникнення потурання надмірній цікавості¹⁶.

¹⁴ Війна в Україні порушує перед редакціями етичні питання / Джеймс Болл. Переклад Віктора Перебенесюка. URL: <https://ethicaljournalismnetwork.org/ukraine-war-raises-ethical-questions-for-newsrooms-ukrainian>

¹⁵ SPJ Code of Ethics. URL: <https://www.spj.org/ethicscode.asp>

¹⁶ SPJ Ethics Committee Position Papers. Reporting on Grief, Tragedy and Victims. URL: <https://www.spj.org/ethics-papers-grief.asp>

SPJ виокремило напрями діяльності журналістів, які потенційно викликають етичні суперечності, зокрема: оцінка мотивації журналістів щодо публікації або приховування інформації про події; оцінка мотивації керівництва держави щодо нерозголошення інформації про події; оцінка надійності інформації; баланс важливості і шкоди оприлюднення інформації, розгляд альтернатив. До кожного з напрямів SPJ пропонує перелік запитань, відповіді на які дозволять підготувати матеріал без наявності етичних дилем.

Надаючи характеристику оцінці мотивації щодо публікації або приховування інформації про події, журналістам варто з'ясувати: наскільки інформація потрібна громадськості, окрім того факту, що журналіст про неї дізнався; яку мету досягає журналіст, оприлюднивши інформацію (привернути увагу до власної інформаційної організації, створити «шум», отримати «ексклюзив» тощо).

Оцінка мотивації керівництва держави щодо нерозголошення інформації журналістами передбачає отримання відповіді на запитання щодо: причин, через які уряд просить утриматися від нерозголошення інформації; обговорення цих причин (наприклад, конфіденційності); достовірності й детальності аргументів щодо нерозголошення інформації тощо.

Оцінка надійності інформації ставить перед журналістами запитання щодо: мотивів джерел, з яких журналісти отримали інформацію (оскільки такі мотиви впливають на прохання зберегти інформацію в таємниці); надійності джерел отримання інформації з урахуванням попереднього досвіду співпраці з ними; недопущення спотвореного висвітлення інформації через використання надмірної кількості джерел з однієї установи або існування певного ідеологічного погляду; наявності підстав підозрювати, що медіа використовуються з метою «дезінформації», наприклад зацікавленими сторонами, тощо.

Збалансування важливості й можливості заподіяння шкоди публікацією ставить перед журналістами запитання щодо: наскільки публікація є достовірною або може потенційно вважатися «спекулятивною ілюстрацією подій»; кому може бути завдано шкоди у разі публікації і яким чином; хто отримає зиск від публікації інформації і у чому він буде полягати; яке змістовне навантаження, емоційний вплив на аудиторію може викликати публікація фотографій, ілюстрацій тощо; які непередбачені наслідки може спровокувати рішення щодо публікації / непублікації інформації; наскільки наслідки публікації можуть бути шкідливими і яка ймовірність їх виникнення тощо.

Журналісти повинні розглядати всі альтернативні ситуації і для цього варто дати відповідь на запитання: що саме буде втрачено, якщо інформацію не буде опубліковано в майбутньому; чи існує часове обмеження щодо небезпеки оприлюднення інформації; чи матиме інформація значну соціальну, політичну або історичну цінність, якщо буде опублікована чи передана в ефір значно пізніше; чи є спосіб отримати інформацію без етично сумнівних методів, у тому числі порушення закону, пропуску критично важливої інформації, або іншим чином поставити себе в небезпечне становище¹⁷ тощо.

¹⁷ Resolving Ethical Conflicts in Wartime. URL: <https://www.spj.org/ethicswartime.asp>

Висновки.

Дотримання професійних стандартів і правил етики журналістами у своїй діяльності завжди є актуальним питанням для держав, які забезпечують реалізацію свободи слова.

В умовах збройних конфліктів професійні стандарти та правила етики набувають дещо іншого змісту, однак основні загальні принципи щодо діяльності журналістів, гарантування їхніх прав і безпеки є фундаментальними для забезпечення захисту і просування прав людини, демократії, верховенства права. З повномасштабним вторгненням РФ перед українською журналістикою постали нові виклики щодо висвітлення війни і процесів, пов'язаних із воєнними діями.

Зарубіжний досвід запровадження професійних стандартів і правил етики, які використовують журналісти у своїй роботі в умовах воєнного стану або збройного конфлікту, не передбачає їх відображення на законодавчому рівні. Однак наявність тривалої агресії РФ проти України обумовлює необхідність їх поглибленої регламентації в умовах правового режиму воєнного стану.

Професійні стандарти та правила етики, яких повинні дотримуватися журналісти, висвітлюючи події війни або збройного конфлікту, нині розроблені авторитетними об'єднаннями журналістів і телерадіомовних корпорацій: Британською телерадіомовною корпорацією (BBC), Мережею етичної журналістики (EJN), Товариством професійних журналістів (SPJ). Водночас кожна з цих організацій регламентує питання використання професійних та етичних стандартів під час перебування журналістів в умовах війни або збройного конфлікту лише у тих межах, які необхідні для ефективного виконання ними роботи, з урахуванням власного підходу й забезпечення захисту прав людини, демократії і верховенства права.

***Дослідницька служба
Верховної Ради України***

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*